

РЕЦЕНЗИЯ

от

Доц.д-р Теменужка Каролова Хроми-Жигалова
член на научното жури, съгласно Заповед № 720/11.04.2023 г.
на Ректора на ЮЗУ“Н.Рилски“ - Благоевград

за дисертационен труд на тема:

**„РАЗХОДИТЕ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ КАТО ФАКТОР ЗА
ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ”**

(за присъждане на ОНС „Доктор“)

Автор: Виктория Тодорова

Докторска програма: Организация и управление извън сферата на материалното производство

Професионално направление: 3.8. Икономика

Научен ръководител: Доц. д-р Донка Иванова

Настоящата рецензия е написана в съответствие със *Закона за развитие и академичния състав на РБ, Правилника за приложение на ЗРАСРБ и Вътрешните правила за развитие на академичния състав в ЮЗУ “Н. Рилски”* - Благоевград.

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният за рецензия, от Виктория Тодорова, дисертационен труд е актуален и значим. Структуриран е съгласно изискванията в увод, три глави, заключение, използвана литература и приложения. Общият обем на научната разработка е 187 стандартни страници. Използвани са 167 литературни източника, като 86 са чуждестранните автори. В текста са включени 20 таблици и 27 фигури и 6 графики. Към дисертационния труд има едно приложение - Анкетна карта, в обем от 6 страници.

Авторът на дисертационния труд е задочен докторант в катедра „Икономика“ при Стопански факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград.

С уводната част докторантът *аргументирано* е обосновал актуалността и значимостта на дисертационния труд, изследователската теза и е определил целта, обекта, предмета, задачите, методите, ограничените условия на изследването, както и информационните източници. Трите глави на дисертационния труд представят същността на изследването в теоретичен и методологически аспект. В заключение

докторантът обобщава резултатите характеризиращи теоретичната и практическа значимост в теоретичен, методологичен и приложен аспект.

Предложеният дисертационен труд е добре структуриран и балансиран, като отделните глави са логически обвързани и подчинени на основната цел на дисертацията. Това придава на дисертацията целенасоченост, последователност и завършен вид. Структурата на дисертационния труд, критичния анализ и използваните методи на изследване, интерпретацията на първичната информация и получените резултати доказват, че докторантът е в състояние да провежда самостоятелни научни изследвания. Темата на дисертацията е ясно формулирана и е в тясна връзка с докторската теза.

Подборът и боравенето с библиографския апарат показват обстойното запознаване на докторанта с научните достижения в областта, която изследва, както и способността да изразява и аргументира позиция по отношение на тях. Цитиранията са коректни, съгласно установените стандарти.

Актуалността на представената разработка се определя от значимостта на разглежданата проблематика и е ясно формулирана, а именно: от съвременните предизвикателства, пред които е поставена системата на българското здравеопазване; необходимостта от подобряване качеството и достъпа на предлаганите медицински услуги и здравни грижи; недостатъчна ефективност на водената правителствена политика за съхраняване и устойчиво развитие на системата на здравеопазването в съвременните условия. Здравето освен медицински има и други съвременни измерения, в т.ч. и икономическо, на което е посветено и настоящето изследване в дисертацията на Виктория Тодорова.

Представеният труд е изграден изцяло върху собствени проучвания и покрива изискванията към дисертационен труд за придобиване на ОНС «Доктор».

II. Структура на дисертационния труд

Общата логика на изложението е съобразена с формулираната теза и целите на изследването.

В **увода** се разкриват актуалността на проблематиката, задачите, обектът, предметът, тезата, методологията и ограниченията в обхвата на изследването.

В **първа глава** на дисертационния труд „Здравните разходи като държавна политика” се разглеждат основните концепции за здравеопазването, в контекста на социалната политика, социалната сигурност, икономиката и икономическия растеж.

Изхожда се от предпоставката, че промените в социалния живот на всеки човек изискват промени и на социалните потребности. Значимо, в това отношение, е и влиянието на глобализацията и динамиката на информационното общество. В своето единство, те предявяват все по-категорични претенции, дори и в условията на икономическите кризи, които обществото трябва да преодолее, както правилно формулира дисертанта. И всичко това, с отчитане на еволюцията в теоретичните виждания и в практиката на здравеопазването, в т.ч. навлязлото и в сферата на социалните отрасли, либерално икономическо разбиране, налагащо свободната пазарна икономика в този отрасъл. В този ред на мисли, авторът посочва, че изграждането на новите принципи и социалноикономически стандарти, с визия към благосъстоянието на обществото, налагат и нов прочит на преразпределението и гарантирането на равни възможности и права при ползването на здравни услуги.

Логическата последователност на изложението започва с характеристика и анализ на основните теоретични постановки за изясняване същността на здравеопазването в пресечната точка на социалната политика и социалната сигурност; релацията здравеопазване и икономика. Акцентира се и върху формирането на здравните разходи като компонент на финансовата система в сектора и като фактор на социална защита, влиянието на глобализацията и динамиката на информационното общество. В този ред на мисли, се посочва, че изграждането на новите принципи и социалноикономически стандарти, с визия към благосъстоянието на обществото, налагат и нов прочит на преразпределението и гарантирането на равни възможности и права при ползването на здравни услуги (стр.69-70).Обръща се внимание и върху финансирането на здравната система като част от глобалните процеси и политики на здравеопазване, аргументира се потребността, българското здравеопазване да постигне оптимална степен на ефективност, чрез оптимизиране на публичните разходи, като един от критериите за реализиране и реформиране на здравеопазването. И всичко това, синхронизирано с нормативната база на страната и международните правни стандарти, които с различна директивност се отнасят до българското здравеопазване и които гарантират провеждането на адекватна и целенасочена национална здравна политика.

Цялата първа глава има концептуално-теоретичен характер и е посветена на предмета на изследването. В нея докторантът демонстрира много високата си теоретична подготвеност, което е едно от изискванията към тази образователна и научна степен. Именно първа глава дава възможност за плавно преминаване към

следващата логическа ос на проучването: разходите за здравеопазване в България и сравнително ограничените проучвания от изследователите въпрос.

Във **втора глава** се анализира и изяснява ролята на разходите в здравеопазването с акцент върху – интерпретиране на *разходите за здравеопазване в контекста на постигането на икономически растеж*. На основата на анализа се потвърждават основните изводи по отношение на четирите основни механизма, които оказват влияние върху икономическия растеж:

- релацията здраве - по-висока производителност;
- здравето и влиянието му върху икономическия растеж;
- основните фактори, свързващи пряко здравеопазването и икономическия растеж, коитов своето единство, са причината за разликите в икономическия растеж и различията в качеството на живот на отделните държави;
- влиянието на размера и структурата на държавните и частните разходи за здравеопазване(стр.127-128).На основата на анализа, дисертантът достига да извода за положителната междусекторна връзка „*здраве и икономическия растеж*“.

Висока оценка заслужава използваната методологията на изследването, логиката на анализа към предпоставките за формиране на разходите, разходите като индикатор за качеството на здравеопазването в България.

Глава трета е посветена на практико-приложни механизми за изследване на връзката между разходите в здравеопазването и икономическия растеж. В дисертационното изследване, независимо от посочените от автора проблеми, трайно съпътстващи развитието на българската система за здравеопазване, убедително се налага мнението, че здравето, респективно и разходите за него, влияят върху икономическия растеж в количествено и качествено отношение. В този контекст са посочени основните позитивни ефекти , касаещи икономическия растеж(стр.178-179).В заключение, анализирани въпроси в дисертацията доказват необходимостта от съвременна концептуална визия за ново качество на управление на здравеопазването в съвременната икономическа среда и докторантката прави сериозна заявка в тази посока.

Потвърждавам полезността и правилността на използваната методология на изследването и изследователските инструменти. Анализът на данните е извършен с помощта на използване на софтуерен продукт EXEL на Microsoft, както и Google

формуляри; *емпиричното проучване, чрез програмния продукт E Views*, с помощта на което се доказва причинно-следствената връзка между здравето и икономическия растеж, базиращо се на Кривата на Престън и доказващо зависимостта между тези две променливи. ***Следва да се отбележи, че до този момент в България не е правено подобно проучване.*** Въз основа на разгледаната Крива на Престън, използвайки променливите публични разходи, БВП и продължителност на живота, дисертантката създава модел, който макар и хипотетично доказва връзката между здравето и икономическия растеж. Използваният подход дава възможност автора да отговори на поставените изследователските въпроси и да направи полезни изводи за научните си изследвания. Много добре изведеният анализ на информацията, свързана с дисертацията е богато илюстриран с таблици, графики и диаграми. Те придават допълнителна понятност на формулираните от докторантката обобщения и изводи, съдържащи се, както и на края на всяка глава, така и в заключението.

В дисертационното изследване личи собственият почерк на докторантката, демонстрират се качества на конструктивност, логична последователност, способност за разкриване, дефиниране и решаване на научни и научно-приложни проблеми. Посоченото ми дава основания да подчертая, че Виктория Тодорова демонстрира много добро познаване на изследваните проблеми. Проявява се като добър изследовател, който може да извършва конкретни практически изследвания, да обобщава получените резултати и да ги аргументира в контекста, както на конкретиката на изследването, така и на теорията, свързана с изследваната проблематика.

III. Оценка на научните и практически резултати и приноси на дисертационния труд

В дисертационния труд са аргументирани, защитени и подчертани редица приносни моменти. Приемам изведените приносни моменти като резултат на авторска работа. Потвърждавам напълно отбелязаните приноси, които имат научно-теоретичен, методологичен и научно-приложен характер, а именно:

- 1. На основата на систематизирането и обобщаването на съществуващите научни концепции, допълва, в теоретико-методически аспект, същността на генезиса на една непопулярна, но значима за съвременното изследване на здравеопазването, зависимост между разходите за здравеопазване и икономическия растеж;*

2. *В резултат на направения научно-теоретичен анализ се създава своеобразна информационна банка. Тя съдържа не само метрика, свързана с разходите за здравеопазване за един определен период (в тяхната конкретика и единство), но е и с възможност за надграждане и допълване. Така, би била полезна при аргументиране на по-ефективни управленски решения за сектора, в контекста на икономическия растеж;*
3. *Апробират се възможностите за успешното съчетаването на анкетния метод и непопулярния, все още у нас, изследователски подход – кривата на Престън и нейното допълнение - Granger Causality Test, като средства за упражняване на институционален и обществен мониторинг върху разходните компоненти, свързани със здравеопазването и тяхната връзка с икономическия растеж;*
4. *Въз основа на получените, от научното изследване, резултати са формулирани изводи и са дефинирани основни насоки за преодоляване на проблемите, възпрепятстващи привеждането на разходите за здравеопазване в съответствие с измеренията на икономическия растеж и, респективно, целите на икономическото благополучие на населението.*

IV. Препоръки и критични бележки

Отчитайки обстоятелството че, дисертационният труд представлява сериозен опит за задълбочено изследване на проблемите, свързани с разходите за здравеопазване като фактор за икономическия растеж, ще си позволя да посоча следните бележки и препоръки :

- Разработката би спечелила още повече, ако бе направена по-детайлна препратка към опита на ЕС в изследваната проблематика. В текста съществува такава заявка, но не е достатъчно доразвита.
- Бих препоръчала на докторантката да включи в бъдещите си изследвания разширяване на базата от сравнения, например с използването на инструментариума на бенчмаркинга и приложението му в тази сфера, което би било особено интересно и полезно.

🚩 Въпроси към докторантката:

1. На кое място е България, спрямо страните членки на ЕС по отделяни разходи за здравеопазване на глава от населението?

2. Какъв е относителният дел на частните разходи за здравеопазване на България, спрямо страните от ЕС?

V. Автореферат и публикации по труда

Авторефератът отразява структурата, съдържанието и изследователските резултати на дисертацията. Съдържанието на труда е достоверно възпроизведено. Подготвен е в добър обем, компютърно набран текст, които се отнасят за общата характеристика, съдържанието, приносите и публикациите по дисертационния труд.

Виктория Тодорова има седем публикации в научни издания, свързани с тематиката, обект на настоящата дисертация.

VI. Заключение

Представеният дисертационен труд като формулировка на проблемите, като обем, цел, задачи, методология на изследването и постигнати резултати в конкретната област отговаря на изискванията за самостоятелно научно произведение.

В дисертационният си труд Виктория Тодорова изследва обществено значима проблематика с актуално значение за рационализиране на финансирането в здравеопазването. Използвани са съвременни подходи и методи, адаптирани и обогатени с оглед на специфичните потребности на изследването. Считаю, че постигнатите от докторанта **научно-приложни резултати са с характер на оригинален принос**, с който се обогатяват съществуващите знания в изследваната област.

Като имам предвид актуалността и значимостта на извършеното изследване с предложените конкретни решения за практиката и визираните приноси моменти, предлагам на почитаемите членове на Научното жури **да подкрепят присъждането на образователна и научна степен „Доктор“, професионално направление 3.8. Икономика, на Виктория Тодорова.**

11.04.2023 год.

Подпис: Доц.д-р Теменужка Каролова

REVIEW

from

Associate Professor Temenuzka Karolova Chromi-Zhigalova PhD

member of the scientific jury, according to Order № 720/11.04.2023
of the Rector of SWU "N. Rilski" - Blagoevgrad

for a dissertation on:

"HEALTH COSTS AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH "

(for the award of the ONS "Doctor")

Author : Victoria Todorova

Doctoral program : Organization and management outside the sphere of material production

Professional direction : 3.8. Economy

Research supervisor : Assoc. Prof. Donka Ivanova PhD

This review has been written in accordance with *the Law on the Development of the Academic Staff of the Republic of Bulgaria, the Regulations for the Application of the ZRASRB and the Internal Rules for the Development of the Academic Staff at the Southwest University „Neofit Rilski" - Blagoevgrad.*

I. General characteristics of the dissertation work

The dissertation submitted for review by Victoria Todorova is up-to-date and significant. It is structured according to the requirements in an introduction, three chapters, a conclusion, references and appendices. The total volume of the scientific work is 187 standard pages. 167 literary sources were used, 86 of which were foreign authors. The text includes 20 tables and 27 figures and 6 graphs. There is one appendix to the dissertation work - Questionnaire card, in a volume of 6 pages.

The author of the dissertation is a part-time doctoral student in the Department of Economics at the Faculty of Economics in Southwest University Neofit Rilski - Blagoevgrad.

With the introductory part, the doctoral student has *argued* the actuality and significance of the dissertation work, the research thesis and has determined the goal, the object, the subject, the tasks, the methods, the limited conditions of the research, as well as the information sources. The three chapters of the dissertation present the essence of the research in a theoretical and

methodological aspect. In conclusion, the doctoral student summarizes the results characterizing the theoretical and practical significance in a theoretical, methodological and applied aspect.

The proposed dissertation work is well structured and balanced, and the individual chapters are logically linked and subordinated to the main objective of the dissertation. This gives the dissertation focus, coherence and a finished look. The structure of the dissertation, the critical analysis and research methods used, the interpretation of the primary information and the results obtained prove that the doctoral student is able to conduct independent scientific research. The topic of the dissertation is clearly formulated and closely related to the doctoral thesis.

The selection and handling of the bibliographic apparatus show the doctoral student's extensive familiarity with the scientific achievements in the field he is researching, as well as the ability to express and argue a position in relation to them. Citations are correct, according to established standards.

The relevance of the presented development is determined by the significance of the issue under consideration and is clearly formulated, namely: by the modern challenges facing the Bulgarian healthcare system; the need to improve the quality and access of the medical services and health care offered; insufficient effectiveness of the government policy for preservation and sustainable development of the health care system in modern conditions. Apart from medical, health has other modern dimensions, including and economic, which is also the subject of the present research in Victoria Todorova's dissertation.

The presented work is built entirely on own research and meets the requirements for a dissertation work for obtaining the Doctorate of National Academy of Sciences.

II. Structure of the dissertation

The general logic of the presentation is consistent with the formulated thesis and research objectives.

The **introduction** reveals the relevance of the issues, the tasks, the object, the subject, the thesis, the methodology and the limitations in the scope of the research.

In **the first chapter** of the dissertation work "Health expenditure as a state policy" the basic concepts of health care are examined in the context of social policy, social security, economy and economic growth. It is based on the premise that changes in the social life of each person require changes in social needs as well. Significant, in this regard, is the impact of globalization and the dynamics of the information society. In their unity, they make more and

more categorical claims, even in the conditions of the economic crises that society must overcome, as the dissertation correctly formulated. And all this, taking into account the evolution in theoretical views and in the practice of health care, including the liberal economic understanding that entered the sphere of social industries, imposing the free market economy in this industry. In this line of thought, the author points out that the construction of new principles and socioeconomic standards, with a vision for the well-being of society, also necessitates a new reading of the redistribution and the guarantee of equal opportunities and rights in the use of health services.

The logical sequence of the presentation begins with a description and analysis of the main theoretical positions to clarify the essence of health care at the intersection of social policy and social security; the relationship between wood conservation and economy. Emphasis is also placed on the formation of health costs as a component of the financial system in the sector and as a factor of social protection, the influence of globalization and the dynamics of the information society. In this line of thought, it is stated that the construction of the new principles and socioeconomic standards, with a vision for the well-being of the society, also require a new reading of the redistribution and the guarantee of equal opportunities and rights in the use of health services (p. 69-70) . Attention is also paid to the financing of the health care system as part of the global health care processes and policies, the need for the Bulgarian health care to achieve an optimal level of efficiency by optimizing public costs is argued , as one of the criteria for implementing and reforming the health care. And all this, synchronized with the legal base of the country and the international legal standards, which with different directives refer to the Bulgarian health care and which guarantee the implementation of an adequate and targeted national health policy.

The entire first chapter has a conceptual-theoretical character and is devoted to the subject of the study. In it, the doctoral student demonstrates his very high theoretical preparation, which is one of the requirements for this educational and scientific degree. It is the first chapter that enables a smooth transition to the next logical axis of the study: the costs of health care in Bulgaria and the relatively limited studies by the researchers question.

The **second chapter** analyzes and clarifies the role of health expenditure with an emphasis on – interpreting health *expenditure in the context of achieving economic growth*. Based on the analysis, the main conclusions regarding the four main mechanisms that influence economic growth are confirmed:

- the relationship health - higher productivity;
- health and its impact on economic growth;
- the main factors directly linking health care and economic growth, which in their unity are the cause of differences in economic growth and differences in the quality of life of individual countries;
- the influence of the size and structure of public and private health care expenditures (pp. 127-128). On the basis of the analysis, the dissertation comes to the conclusion about the positive cross-sectoral relationship "*health and economic growth*".

The research methodology used, the logic of the analysis of the prerequisites for the formation of costs, the costs as an indicator of the quality of health care in Bulgaria deserve a high rating.

Chapter Three is dedicated to practical applied mechanisms for investigating the relationship between health care spending and economic growth. In the dissertation research, regardless of the problems mentioned by the author, permanently accompanying the development of the Bulgarian health care system, the opinion is convincingly established that health, respectively and the costs for it, influence the economic growth in quantitative and qualitative terms. In this context, the main positive effects regarding economic growth are indicated (p. 178-179). In conclusion, the issues analyzed in the dissertation prove the need for a modern conceptual vision for a new quality of health care management in the modern economic environment, and the doctoral student makes a serious request in this direction.

I confirm the usefulness and correctness of the used research methodology and research tools . Data analysis was performed using Microsoft's EXCEL software product as well as Google Forms ; is *the empirical study, through the software product E Views* , with the help of which the causal relationship between health and economic growth was proved, based on the Preston Curve and proving the dependence between these two variables. ***It should be noted that no such study has been conducted in Bulgaria until now.*** Based on the examined Preston Curve, using the variables of public expenditure, GDP and life expectancy, the doctoral student creates a model that although hypothetically proves the relationship between health and economic growth. The approach used enables the author to answer the set research questions and draw useful conclusions for his research. A very well presented analysis of the information related to the dissertation is also richly illustrated with tables, graphs and charts. They give additional

clarity to the summaries and conclusions formulated by the doctoral student, contained both at the end of each chapter and in the conclusion.

The doctoral student's own handwriting is evident in the dissertation research, qualities of constructiveness, logical consistency, ability to reveal, define and solve scientific and scientific-applied problems are demonstrated. The above gives me reasons to emphasize that Victoria Todorova demonstrates a very good knowledge of the researched issues. She shows herself as a good researcher who can carry out concrete practical research, summarize the obtained results and argue them in the context of both the specifics of the research and the theory related to the researched issues.

III . Evaluation of the scientific and practical results and contributions of the dissertation work

A number of contributing points are argued, defended and emphasized in the dissertation work. I accept the presented contribution points as the result of author's work. I fully confirm the noted contributions, which have a scientific-theoretical, methodological and scientific-applied nature, namely:

5. *Based on the systematization and generalization of the existing scientific concepts, it adds, in a theoretical-methodological aspect, the essence of the genesis of an unpopular, but significant for modern health care research, dependence between health care costs and economic growth ;*
6. *As a result of the scientific and theoretical analysis, a kind of information bank is created. It contains not only metrics related to health care costs for a specific period (in their specificity and unity), but is also upgradeable and supplementable. Thus, it would be useful in arguing for more effective management decisions for the sector, in the context of economic growth;*
7. *The possibilities for the successful combination of the survey method and the unpopular, still in our country, research approach - the Preston curve and its complement - the Granger Causality Test, are tested, as means of exercising institutional and public monitoring of the cost components related to health care and their relationship with economic growth;*
8. *Based on the results obtained from the scientific research, conclusions are formulated and basic guidelines are defined for overcoming the problems preventing the alignment*

of health care costs with the dimensions of economic growth and, respectively, the goals of the economic well-being of the population.

IV . Recommendations and critical notes

Taking into account the fact that the dissertation work represents a serious attempt to in-depth study of the problems related to health care costs as a factor for economic growth, I will allow myself to point out the following notes and recommendations:

- The development would have gained even more if a more detailed reference had been made to the experience of the EU in the studied issue. There is such a request in the text, but it is not sufficiently developed.
- I would **recommend** the PhD student to include in her future research an expansion of the base of comparisons, for example with the use of the benchmarking toolkit and its application in this field, which would be particularly interesting and useful.

A question for the doctoral student:

2. Where is Bulgaria in relation to the EU member states in terms of healthcare spending per capita?
2. What is the relative share of private healthcare spending in Bulgaria compared to EU countries?

V. Abstract and publications on the work

The abstract reflects the structure, content and research results of the dissertation. The content of the work is faithfully reproduced. It has been prepared in a good volume, computer typed text , which refer to the general characteristics, content, contributions and publications of the dissertation work.

Victoria Todorova has seven publications in scientific publications related to the subject of this dissertation.

VI. Conclusion

The presented dissertation work as a formulation of the problems, such as volume, purpose, tasks, research methodology and achieved results in the specific field meets the requirements for an independent scientific work.

In her dissertation work, Victoria Todorova researches a socially significant issue with current importance for the rationalization of health care financing. Modern approaches and methods were used, adapted and enriched in view of the specific needs of the research. I believe that **the scientific and applied results achieved by the doctoral student are of the nature of an original contribution** that enriches existing knowledge in the researched field.

Bearing in mind the relevance and significance of the research carried out with the proposed concrete solutions for practice and the intended contribution moments, I suggest to the honorable members of the Scientific Jury **to support the awarding of the educational and scientific degree "Doctor", professional direction 3.8. Economy, by Victoria Todorova .**

15.04.2023

Signature:/п./

Assoc.Prof. Temenuzka Karolova PhD